

deloma že nekoliko osladnem koloritu, je njih osnovni tema. Gledanje in podajanje Jakčevo je skozi in skozi slikarsko, predmet je samo povod, tema pa slučajno poetično razpoloženje, v čemer se njegova umetnost približuje impresionizmu. Več kot stvar mu je slučajni efekt, vendar pa je karakteristika, kjer se potrudi, frapantna, četudi ne grafično direktna. Slično je tudi z njegovimi grafikami, med katerimi so lesorezi k Jarčevi zbirki »Človek in noč« bolj črnobela razpoloženja kakor jasne likovne formulacije dane misli in občutja, pri portretih pogosto prevladuje slikoviti efekt in zato ne zadovoljijo vselej kot portreti. Je zelo plodovit, živi takorekoč s svinčnikom ali kredo v roki, in to neposredno beleženje vtisov se zdi bistvena poteza njegove umetniške sile in označuje tako nenadno skico kakor po nji v ateljeju izdelano grafiko. Njegova grafična sredstva postajajo popolnejša, zdi pa se, da so že definitivno naznačene glavne smeri njegovega življenjskega dela, ki ne bo rastlo v idejno smer, ampak le v aдекватnost tehnične strani beleženja doživetih čutnih, posebno slikovitih senzacij. — Rihard J a k o p i č je razstavil 15 slik, med katerimi so bili znani Orači, ki so pač eno njegovih najpopolnejših del; značilne za njegovo prenašanje predmetnih motivov čisto v barvno ploskovito sfero so bile posebno Večer na Savi, Jesen na Savi, Sava in Večerna melodija. — Matija J a m a je razstavil 19 večinoma blejskih in kamniških pokrajin. — G. A. K o s je razstavil tri oljnate slike: Pri toaleti, Pred šiško in Sava pri Mednem. Njegova tendenca gre zadnji čas v nekak monumentalni realizem, čigar način je svojevrsten izvleček iz impresionizma, kakor se to mogoče čudno sliši; kolorizem je pri njem reduciran na umetno enotnost tona, oblika je kljub ploskovitemu polaganju močnih, pogosto kontrastnih barvnih plasti močno plastična in ustvarja iluzijo prostorne razmaknjenosti. — Miha M a l e š je razstavil 14 grafik. — Anica S o d n i k - Z u p a n e c je razstavila štiri oljnate slike in en akvarel in nas je prijetno presenetila posebno s svojimi Kaktejami, ki so vzdržale svojo ceno ob najboljših slikah te razstave. — Matej S t e r n e n je razstavil 10 oljnatih slik, vse iz novejše dobe. — Saša Š a n t e l je razstavil 2 radiranki in 5 oljnatih slik. Ambicioznost, s katero je šel na slikarski problem v Amaterjih ali Stari fužini v Škofji Loki, je vsega priznanja vredna, vendar je zopet dokazal, da izrabi vso energijo v borbi za realistično obvladanje motiva in je še najboljši tam, kjer je neposreden kakor v Sadnem trgu v Splitu. Jezensko solnce pa je tipičen dokaz za to, da ga more rešiti pred neuspehom samo zanimiva bogata motivnost, suh motiv, kakor je ta in to še v precejšnjem formatu, pa mu izpodnese tla. — Henrika Š a n t e l je razstavila eno oljnato sliko, dva pastela in en akvarel s čisto realističnim zanimanjem brez večje ambicije. — Bruno V a v p o t i č je razstavil 12 akvarelov mestnih slik iz Beograda, Sarajeva in Ljubljane, Ivan V a v p o t i č pa 18 oljnatih slik, večinoma portretov, ki se gibljejo v okviru njegove že ustaljene manire. (Dalje)

Iz svetovne književnosti

2. Franz Werfel

Paulus unter den Juden

Dramatična legenda v šestih slikah

Franz Werfel ni samo eden izmed najplodovitejših, temveč tudi eden izmed najznačilnejših sodobnih nemških pesnikov. Po krvi je Žid, po verskem nazoru katoličan in je v najnovejših delih izrazil mislec novega etičnega in religioznega toka. Izdal je več zbirk pesmi, nekaj romanov (enega tudi o Verdiju), njegova glavna moč pa je v drami. Hochland je njegovi drami nedavno posvetil daljšo razpravo in zvezel njegove dramatične početke z duhovnim stremljenjem v vojni padlega znamenitega poeta Reinharda Johanesa Sorgeja (o njem prim. Disv. leta 1926.). Njegovo delo išče bistvenih vrednot življenja in sega globoko, pa nevsiljivo v svoj čas; zato je med predhodniki ekspresionizma tudi v izrazu hodil zmerno pot. Prva njegova drama je enodejanka »Der Besuch aus Elysium« (1910) — soloigra, ki prikazuje moč neuslišane ljubezni. Duša se vrne z onega sveta in kljub sreči, ki jo je našla tam, zakriči po tem življenju. »Die Versuchung« (1913) govori o poslanstvu pesnikovem. Satan se vmešava v pesnikovo delo in ga izvablja semintja, pesnik pa hoče med ljudi, da jim govori o vsem lepem in neskončnem, o bratstvu vseh bitij, ker pesnik je sredi vsega božansko sam in velik. »Die Troerinnen« (1913) so drama posvečenega trpljenja. Tu stopa pesnik iz subjektivnega gledanja v objektivno pojmovanje sveta. Hekuba še prekolne nezasluzeno trpljenje — toda spoznanje, da je več, biti dober kot biti srečen, premaga usodo. »Mittagsgöttin« (1914) prikazuje kot bajna igra boj dobrega z zlim; tu se prvič oglasi misel o božjem sinovstvu, o modrosti in človeškem poslanstvu. Mistika in razum se prelivata druga v drugo — Bog se razodeva v ljudeh, raste z njimi in z njimi odrešuje svet. Magična trilogija »Der Spiegelmensch« (1920) je popoln odmik od zunanjega življenja; človek postaja človek, čim bolj napreduje v mišljenju in spoznanju. Sanjske podobe te igre prikazujejo v transcendentalni vzročnosti vse, kar je človek ali storil ali opustil ali samo pozelel. V petdejanki »Der Bocksgesang« (1921) rešuje bistvo sveta; to bistvo je spoznanje zla; človek se odpove zunanji revoluciji, ker postati človek, se pravi, v ljubezni zrevolucionirati samega sebe, sprejeti nase življenje, nositi do kraja vse dobro in slabo. V naslednji drami, »Der Schweiger« (1922), ki se tudi največ igra, naleti človek, že odrešen, naenkrat zopet na zlo — otrok božji postane igrača satanova. »Jua-rez und Maximilian«, žalostna zgodba avstrijskega nadvojvode v Mehiki, istotako posega v skrivnost, zakaj človek ne more dovršiti dobrega. Skrivnost krivde ostane nerazjasnjena, rešitev pa je jasna: šele v smrti se človek prebudi junak. Ta junak je za Werfela v toliko dober človek, v kolikor ni političen.

Iz teh problematičnih, bolj zgolj etično kot tragično zasnovanih dramatičnih del, je zrastle leta 1926. Werfelovo največje in za nas tudi najpomembnejše delo: »Paulus unter den Juden«. (Paul Szolnay-Verlag, Berlin-Wien-Leipzig.) Ta dramatična legenda v šestih slikah, kakor jo pisatelj imenuje, je historična tragedija

in prikazuje usodni razpad judovstva, razval starega sveta in nastop nove duhovne zaveze. V središču stoji Pavel, ki ga je zadel že žarek milosti, in zmaga je nad Judi, pogani in apostoli — igra je zrcalo današnje dobe.

I. slika nam kaže Jude in Rimljane: ostro se srečata stari zakon, ki ga varujejo duhovniki v strogem formalizmu, in novi svetni zakon, ki ga prinašajo Rimljani. Sinova velikega duhovna Chanan in Matija sta najočitnejši priči razdvojenosti v judovstvu: eden strastno pripravlja upor proti Rimljanom, drugega vleče v široki svet med pagane, da se izživi v popolni svobodi. Chanan čaka Savla, najbolj strastnega učenca Gamalielovega, in upa v njem rešitve za Izrael. — To usodno razdvojenost časa najbolje pove veliki duhovnik: »Nekaj se je zgodilo in jaz ne spoznam. Tako je, kot da se je dvignil vsak Jud posebej, da pokonča Izrael... Jaz sem samo še mrtvec, ki stoji pokonci. Razprostiram roke in moji otroci se jih ne oklenejo.« Napetost v pričakovanju nečesa velikega raste; koncem dejanja se pojavi v Jeruzalemu Savel. Ob tem imenu vzplamti v Chananu upanje na rešitev Izraela. — II. slika. Savel pa se je vrnil kot Pavel. Barnaba izroči vse svoje in Pavlovo premoženje za uboge — toda apostola Peter in Jakob štefanovemu morilcu ne zaupata. Tako stoji Pavel, še ves prevzet od čudeža pred Damaskom, sredi med Judi, ki pričakujejo od njega opore, in med apostoli, ki ga ne priznavajo. Kakor je Savel šel nekoč preko svojega učitelja Gamaliela, tako premaga sedaj Pavel v Petru in Jakobu stari zakon, judovstvo, kajti Mesija je več kot zakon — zato vodi Pavlova pot med pagane. Ko Pavel prizna pred judovskimi duhovni Krista iz Nazareta, zasliši glas svojega učitelja Gamaliela, kateremu se je bil izneveril. — III. slika. Marullus, zastopnik brezbožnega Rima, cinik, je pregledal Jude in vidi njihov konec — slutí upor, in takrat bo sladki in lokavi Rimljan postavil rimskega orla v judovski tepelj. Pavel pride h Gamalielu, da popravi, kar je grešil proti njemu, in da se poslovi od njega. Gamaliel, razlagavec in čuvar zakona, čaka samo še ljubezni na svetu, sicer se je zakon zanj že spolnil. Pavel pa izpriča pred svojim učiteljem in duhovniki, da se je zakon res že spolnil, pa tudi ljubezen je že prišla. Mesija se je rodil in Judje so ga ubili. Tedaj mora Pavel radi bogokletstva pred sodbo — Gamaliel ga hoče rešiti in bi rad samo njegovo dušo nazaj. — IV. slika. Peter in Jakob sta našla zase ves mir v Mesiju, zato ju Pavel vznemirja s svojo gorečnostjo in novimi mislimi, celó dvomita nad njim, češ, da je obseden. Tedaj judovski duhovni pripeljejo Savla na morišče, da bi ga zarotili in izgnali iz njega hudega duha — medtem je izbruhnil v Jeruzalemu upor in Gamaliel reši Pavla pred duhovniki in ga pelje k sebi. — V. slika. Jeruzalem je pred praznikom očiščevanja. Veliki duhovnik izve, da mu je en sin, Matija, ušel z grško poganko, drugi, Chanan, se je obesil iz obupa, ker se je upor ponesrečil. Marullus je po vsej Judeji zaprl sinagoge, pobral denar in povsod postavljajo križe, da bodo kaznovali upornike. Stari Gamaliel ne bere thore, ampak prebira poročila o Jezusu. — Tedaj veliki

duhovnik premaga bolečino radi svojih sinov — oblečejo ga v sveta oblačila, in stari zakon se dvigne še enkrat v vsej lepoti in moči, da izprosi za narod očiščenje. — VI. slika. Veliki duhovnik izda povelje, da Pavla zgrabijo v Gamalielovi hiši. Gamaliel sam hoče s Pavlom stopiti pred sodbo in ga zagovarjati — toda med njima nastane zadnji spor. Gamaliel veruje v Krista-človeka, a Pavel trdi, da je Krist Bog. Tedaj Gamaliel hoče Pavla sam umoriti. Težka novica pride. Kozel, ki ga je pognal veliki duhovnik v puščavo, se je vrnil v tempelj; vrgli so ga čez pečine, pa se ni ubil. Bog ni sprejel očiščenja. Peter in Jakob sprevidita, da Bog noče več žrtev starega zakona, ker se je božji Sin žrtvoval. V svetišče stopi rimski prokurator Marullus in razglasi Caligulovo božanstvo — svetišče je onečaščeno. Ljudstvo kliče Gamaliela — toda leviti ga prineso mrtvega. Simon Peter spozna: »Zadnji pravični je padel! Antikrist se je prikazal. Vse prerokbe so se spolnile. Pojdite domov! Ura Kristova je prišla.«

Werfel trdi v zagovoru, da je njegova drama historična tragedija, in da hoče slikati veliki tragični čas judovstva; glavni junak je Izrael sam. Res se v vsej drami čuti, kako se trga krščanstvo od judovstva. Toda iz te drame, ki je napisana z mnogim zgodovinskim studijem, živo vstaja podoba sedanje dobe, prav tako kot pravi Werfel sam: »Kakor so sanje globlja obnova osebnega življenja, tako je tragedija globlja obnova svetovnega dogajanja.« Pozitivistično poganstvo, formalistična pravovernost in duh občestvenosti si ostro stoje nasproti. Z nacionalizmom združena konfesionalnost propada proti svetovnemu materializmu — ljubezen je nova postava in oblikuje nove ljudi, nov svet. Marullus — Rimljan govori: »Celo najboljši barbari so verni. Jaz sem vzhičen, da je edini moj bog Caligula, nebeški norec. Nebo je zame prazno brezno nad našimi glavami, v katerega naj gleda filozof z drzno otožnostjo. Kdor te prikupne predrznosti ne ljubi, kdor veruje, da so na nebu moči, glej, temu zamerim. Kajti tudi to spada k ostudni verski norosti, da je celo zanikanje vere nestrpljivo« (85). Pavel, Peter in Jakob pa se prepirajo. Pavel: Ves svet misli, da je Savel, in ne ve, da je Pavel. Kratka je doba in leno je to smrtno telo. Iz brezna prihajam, kjer trohniyo duše. Zato sem krik radi človeka (68). Jakob: Tudi k poganom hočeš iti? Pavel: Božje kraljestvo prihaja k vsem ljudem. Jakob: Kristus Jezus je ostal v zakonu. Pridigoval je izgubljenim ovcam v Izraelu. Pavel: Jezus Kristus je nad zakonom!! Peter: Bog pravični! Govori tiho! Ti boš prinesel mnogo zmede. Pavel (69)! Jakob: Jaz sem glava telesa. Pomni, človek! Nepokorni je sovražnik Kristusov, spreobrnjen ali nespreobrnjen. Barnaba: Tega nisi nikoli učil, Pavel, da je Mesija nad zakonom. Pavel: Nisem grozne besede govoril jaz, temveč on sam, ki je v meni (71). Barnaba: Ti si jim bil neprijeten. Sedaj te sovražijo, kajti Judje so. Pavel: Ne morejo se osvoboditi človeka. Sama sva, Barnaba, da učiva kraljestvo Kristusovo. Barnaba: Kraljestvo ubošva, enakosti in duha (72). — Značilen je razgovor med Barnabom, Petrom in Jakobom, ko Barnaba na morišču išče Kristusov križ. Barnaba: Učen-

ca! Povejta mi: kateri križ je? Peter: Ne vem, ah, ne vem. Jakob: Mnogo let je preteklo. Mnogo križev so odnesli. Barnaba: O, vi učenci! Križa ne spoznate, na katerem je umrl rešenik sveta? Kdor pa se vam ne pokori, tega sovražite. Jakob: Ti naju hočeš učiti, mladenič? Peter: Pusti ga, Jakob. Mi nezvesti! Križ nam je bil rabljeva sramota. Odpusti nam, Mojster! Ljudje smo. Tvojih skrivnosti ni konca. Kako naj vemo, da je sramotni les prestol tvojega kraljestva ... (112.) Barnaba: Pri dveh brunih, v katerih se križata Bog in človek, pri križu, ki ga ne spoznata: Pomagajmo bratu Pavlu (115)! Tudi Peter in Jakob morata prenehati biti Juda, da postaneta kristjana. »Zaveza je trhla, učeni! Kot prazna koža leži beseda ob cesti« — pravi Pavel Gamalielu. Varuh stare postave, ki jo je razumel z vsem umom, ne more več živeti, umrje z njo vred. Pavel gre za lučjo, ki ga je premagala na poti v Damask. Ta luč sije od znotraj in je ne vidita ne Jakob ne Peter.

Po vsej notranjosti je ta drama podoba sedanjosti, tragično prikazovanje, kako razpada svet gole zakonjene besede in kako se duh, razsvetljen od novih tajinstvenih luči, bori za nov svet vseobče božje ljubezni. Ta novi duh ne bo premagal samo zakona stare zaveze, ampak tudi zakon brezboštva, ki osvaja danes svetišča in dežele. Tvoren duh premaguje vse oblike, ker samo duh je življenje.

Dočim je Werfel v svojih prejšnjih delih izrazil sodobnik ekspresionističnih teženj, pa se ne more dvigniti do enotnega izraza, in povsod vidimo, kako se borita med seboj čisti duh in s snovjo zvezan razum, je našel tu v Pavlu uravnovešanje. Preprosta zunanja dikcija legende prihaja iz velikih globin reda, za katerega ni drugega odgovora kakor: urejenost sveta. Izza te urejenosti buta v ozadju kaos starega preživelega sveta. Usoda, zakon in razsvetljenje duha stoje kot tri prozorne ploskve druga na drugi, da se jasno vidi umiranje in življenje, preteklost in sedanjost, hkrati narod in posamezni, svet in Jeruzalem, vse se je v preprosti veličini strnilo na en kraj. F. K.

Nove knjige

Slovensko slovstvo

Zbrani spisi

Najočitnejši znak današnjega knjižnega založništva so zbrani spisi naših najveljavnejših pisateljev. V ospredju vseh podjetij stoji Tiskovna zadruga, ki izdaja kar tri pisatelje: Jurčiča, Tavčarja in Podlimbarskega; Nova založba nadaljuje z Iv. Cankarjem in Finžgarjem, Slovenska Matica bo v kratkem dokončala izdajo Mencingerjevih spisov, Mohorjeva družba namerava znanstveno-poljudno izdajo Detelovih spisov in Jugoslovanska knjigarna je sprejela založbo Pregljevih del. Vse to je v prvi vrsti znamenje, da se knjigotrške razmere urejajo, šele v drugi vrsti in le deloma je to tudi književni napredek. Večina teh zbranih spisov ima potrebno zgodovinsko-kritično opremo. Znanstveno pedagoški uvodi in kritične opombe postavljajo pisatelje v njihov čas in

razbirajo iz njih vrednote za danes in za naprej. Tako se duhovna dediščina iz prejšnjih dob zbira in ureja ter prehaja v široke plasti, tradicija se veže s sedanjostjo. Najpomembnejši med temi zbranimi spisi so brez dvoma Cankarjevi in Jurčičevi, bodisi radi pisateljev samih, bodisi radi intenzivnega poglobljanja urednikov v svoj predmet.

Ivana Cankarja **Zbrani spisi**. VI. zvezek. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Nova založba v Ljubljani. Str. XVI + 359.) Ta zvezek, ki obsega troje del: »Ob zori«, »Življenje in smrt Petra Novljana« in »Hiša Marije Pomočnice«, radi svoje zgodovinske ureditve ne prinaša enotne podobe z ozirom na pisateljev razvoj, ki ga je bil urednik v 5. zvezku ob Kralju na Betajnovi z močno črto ločil od nadaljnjega. Knjiga »Ob zori« družijo novele štirih let (1898—1902) z različno miselno in oblikovno usmerjenostjo, drugi dve deli pa spadata že v dobo dosledno idealističnega ustvarjanja. Da opraviči pisateljevo spremenljivost, ki je iz idealističnega oblikovanja padal nazaj v naturalizem, ugotavlja urednik poleg razvojnega elementa v človeku in umetniku tudi »element dane, trajne človeške in umetniške osebnosti, ki je princip stalnosti« (VII.). Tako nam zbirka »Ob zori« nudi tri razvojne smeri, med seboj prepletene: začetno naturalistično, dalje prehod iz naturalizma v idealizem (radi močnega preoblikovanja naturalistične snovi do neverjetnosti je ta smer daleč od realizma) in končno uveljavljenje poetičnega idealizma, s katerim je Cankar v »Rue de nations« značilno sklenil zbirko »Ob zori«. Tako smo v tem zvezku prišli do nove smeri, oglasi se »pesem hrepenenja pa boljsem svetu in pesem trdne, neumrljive vere, da ga človek ne more zgrešiti.« (X.) Pod tem pogledom na svet, ki loči »umazano vsakdanjost« od »božje ure spoznanja« (str. 6) in se v svojem hrepenenju ves vrže v sanje o lepem in čistem, in umre sredi oblatenega sveta, je mogoče prav razumeti »Življenje in smrt Petra Novljana« in »Hišo Marije Pomočnice«. Naturalizem, ki se pojavlja še vedno kot znaten tvoren element zlasti v zadnjem spisu (VI. in VIII. pogl.), moramo prišteti pisateljevi človeški in umetniški »stalnosti«, ki se je tudi poslej še večkrat oglasila. — Ob pojasnjevanju Cankarjevega umetniškega razvoja nam je urednik razvil pojem pesniškega naturalizma (str. VII. in VIII.) in načel razvoj pesniškega idealizma ter ga je na str. XV. in XVI. tudi stilno pojasnil. Iz Cankar se očitno zaveda težav, ki se nastavljajo, ko z umetnostno-zgodovinskimi termini orje ledino naše literarne vede. Dokaz pa, da je prenos terminov ene umetnosti na drugo v celoti nemogoč, podaja pisatelj sam, ko v prvi vrsti poudarja in razvija Cankarjev duhovni svet, njegovo vsebinsko vrednotenje in šele iz njega zaključuje posledice kot duhoven regulativ na oblikovanje. Razmerje med posameznimi umetnostnimi poprišči postaja v naši kritiki dan za dnem bolj žgoče in kliče po razjasnitvi. Zato hočemo za sklep sledeče ugotoviti: Razmerje med vsebino in obliko je v književnosti čisto svoje. Čudni ustvarjajoči regulativ, da se duhovni svet preliva v individualno, vedno skladno čutno obliko, opazovalcu navadno dokaj enostavno, vrši obenem važno delo zgolj